

45. znanstveni skup
PAZINSKI MEMORIJAL:
100. obljetnica nastanka fašizma i prvi otpori u Istri / Početci industrijske preobrazbe Istre, Pazin, 27. rujna 2019.

U pazinskom je Spomen-domu sjedinjenja i slobode 27. rujna 2019. održan 45. znanstveni skup *Pazinski memorijal* u organizaciji Katedre Čakavskoga sabora za povijest Istre Pazin. Organizator je, dakle, jedna od najstarijih i najaktivnijih udruga koje djeluju u sklopu Čakavskoga sabora, osnovanoga 1970. godine u Žminju s ciljem njegovanja, proučavanja, unapređivanja i promicanja kulture i znanosti na čakavskom govornom području i među ljubiteljima čakavštine u Republici Hrvatskoj.

Prvi je pozdravne riječi okupljenima uputio Galiano Labinjan, predsjednik Skupštine ove Katedre. U svom je govoru iznio obavijesti o planu odvijanja skupa te ukratko predstavio ovogodišnje teme i referente. Iz njegova ćemo govora izdvojiti podatak da je od 1970. godine ova Katedra objavila 27 zbornika radova i 9 knjiga u sklopu Male biblioteke. Posebno je zahvalio Gradu Pazinu i Istarskoj županiji, kao i poduzenticima koji su pomogli u uređenju radnih prostora Katedre. Zahvalu je izrekao i svim školskim ustanovama, muzejskim ustanovama Pazina te Državnom arhivu u Pazinu na plodnoj suradnji.

Ivica Franković, potpredsjednik Gradskoga vijeća Grada Pazina, pozdravio je skup u ime Grada Pazina. Robert Matijašić, predsjednik Čakavskoga sabora, kao predstavnik ove krovne udruge, također se obratio nazočnima. U ime župana Fabrizija Radina skup je pozdravio Vladimir Torbica, pročelnik Upravnoga odjela za kulturu Istarske županije. Nakon pozdravnih riječi održana je minuta šutnje za akademika Petra Strčića, istaknutoga povjesničara i arhivista te dugogodišnjega suradnika *Pazinskoga memorijala*, kao i za Radovana Vlaketića, dugogodišnjega tajnika Predsjedništva i Izvršnoga odbora Katedre. Radno su predsjedništvo skupa u prvome dijelu činili: Josip Šiklič, predsjednik Katedre, Galiano Labinjan, predsjednik Skupštine Katedre, i Anton Finderle, tajnik Izvršnoga odbora Katedre.

Skup se odvijao u dva dijela. U prvom su dijelu predstavljene teme grupirane pod naslovom *100. obljetnica nastanka fašizma i prvi otpori u Istri*. U tom su smislu najprije izložena tri uvodna referata čiji su autori ugledni povjesničari s dugogodišnjim istraživačkim iskustvom ove historiografske problematike.

Prvi je svoje izlaganje održao Darko Dukovski na temu »Uvjeti nastanka fašizma u Istri«. Uvodno je spomenuo političku, gospodarsku i društvenu krizu u Kraljevini Italiji, kao i napete međunarodne odnose kao uvjete nastanka fašizma. Istaknuo je činjenicu kako je u Istri već od travnja 1919. postojao niz protofašističkih organizacija (čije je djelovanje pomogla talijanska vojna okupacija), dok je osnivanje prve fašističke organizacije na ovom poluotoku još uvijek predmet historiografskih rasprava. Podsjetio je na podatak da su fašisti prvi put ricinus u borbi protiv političkih neistomišljenika koristili upravo u Istri 1920. godine. Rast je fašističkoga pokreta ilustrirao podacima iz 1921. godine kada je u prvoj polovici godine na prostoru Istre postojalo svega sedam ili osam fašističkih organi-

zacija s tristotinjak članova, a već u kolovozu te godine bilo je oko pedeset organizacija i oko tisuću četiristo članova. Taj je vrlo nagli porast broja organizacija i članova Dukovski protumačio političkom kalkulacijom domicilnoga stanovništva. Kao jednu od posebnosti istarskoga fašizma istaknuo je udio domaćeg, podrijetlom hrvatskoga i slovenskog, stanovništva u fašističkim organizacijama (36 %).

Vanni D'Alessio govorio je na temu »Pazin u tranziciji 1918. – 1920.: Uprava, politika i društvo u spornom gradu«. Govorio je o dvama tipovima talijanskih političkih aktivista u Pazinu prije Velikoga rata. Oni radikalniji bili su od policije i sudstva optuženi zbog nacionalizma i kršenja javnoga reda te su kao takvi u vrijeme rata internirani ili su prebjegli u talijansku vojsku. Bili su društveno, gospodarski i politički manje važni u talijanskoj stranci, međutim, nakon rata uspjeli su se nametnuti u politici i marginalizirati predratne talijanske političke lidere. To je bila promjena moći koja je ujedno predstavljala promjenu generacija, pa i obitelji. Naglasio je kako predratni talijanski politički vođe po završetku rata nisu postali fašisti. Fašisti su stare političke vođe s jedne strane častili kao iredentiste, ali su ih s druge strane politički marginalizirali.

Stipan Trogrlić izlagao je temu »Talijanska vojno-okupacijska vlast 1918. – 1920. i istarsko slavensko svećenstvo«. Iz referata se moglo čuti kako su se tijekom dvogodišnjega okupacijskog režima u Istri dogodila mnoga nasilja s jasnim ciljem eliminacije slavenske elite s društvene i političke scene, među kojima su prepoznatljivo mjesto imali upravo svećenici. Promatrajući odnos slavenskoga, tj. hrvatskoga i slovenskog, svećenstva prema talijanskoj vojno-okupacijskoj vlasti, Trogrlić uočava tri skupine: jedan se dio javno odredio protiv talijanske vlasti, brojniji su se držali postrani čineći šutljivu većinu, a neznatan je dio, tj. pojedinačni slučajevi, prihvaćajući talijansku nacionalnu ideju, lako prihvatio talijansku vlast. U vrijeme talijanske vojne vlasti devetnaest je slavenskih svećenika bilo izloženo raznim oblicima represije: prijetnjama, stavljanju pod nadzor, zatvaranju, protjerivanju, konfinaciji.

Nakon stanke rad skupa nastavljen je obradom teme fašističkoga perioda u Istri. Radno su predsjedništvo skupa tada činili: Marija Ivetić, potpredsjednica Katedre, Vinko Stihović, potpredsjednik Skupštine Katedre i Emina Svilar, članica Izvršnoga odbora Katedre. Niz izlaganja otvorio je Alen Tafra referatom o fašističkom orijentalizmu, tj. ulozi istočne granice u genezi toga pokreta. Renato Matić govorio je o Istri kao ishodištu globalnoga otpora nasilju. Željko Bartulović predstavio je Rijeku od 1918. godine, u čemu je naglasak dao na D'Annunzijevu epizodu u tom jadranskom gradu. Nastavno na Bartulovićevo izlaganje jest ono Sanje Simper koja je govorila o odnosu D'Annunzija prema židovima u Rijeci, u svjetlu »riječkoga pitanja« 1919. godine. »Prve žrtve fašizma u Istri – izazovi suvremene historiografije« naslov je referata Milana Radoševića koji je, između ostaloga, ukazao na nepreciznosti i pogreške dosadašnje historiografije kad su u pitanju prve žrtve fašizma. Mihovil Dabo izlagao je o položaju hrvatskoga školstva u Istri za talijanske okupacije od 1918. do 1920. godine. Primjere talijanske »sakralizirane politike« u Istri 1919. godine predstavio je David Orlović. Zadnje je izlaganje u ovom nizu imao Emil Jurcan koji je govorio o antičkim spomenicima kao ishodištu urbane transformacije Pule između dvaju

svjetskih ratova, fokusirajući se na četiri primjera (Slavoluk Sergijevaca, Forum, Amfiteatar i urbanistički plan za Pulu).

Drugi dio skupa, naslovljen *Počeci industrijske preobrazbe Istre*, donio je dva referata. Najprije je nastupio Josip Orbanić koji je izlagao o industrijskom školstvu u Istri, točnije o fenomenu dviju velikih škola, a to su bile Mornarička strojarska škola u Puli te Željeznički tehnikum u Puli. Drugo je izlaganje bilo Alda Milotića o poljoprivredi i razvoju prehrambene industrije u Istri do 1990. godine.

U posljednjem se dijelu skupa, predviđenom za raspravu, za riječ javio Milan Antolović koji je pozdravio sve nazočne uime Udruge antifašista Pazina naglasivši kako je antifašizam u Istri najstariji u Europi te je zahvalio organizatoru što je ovim znanstvenim skupom još jednom ta povijesna činjenica potvrđena.

I ovaj, 45. po redu, *Pazinski je memorijal* u trinaest referata, čiji su autori mahom profesionalni povjesničari i nekoliko znanstvenika drugih profila, predstavio niz novih povijesnih činjenica te je zahvaljujući novim arhivskim istraživanjima ispravio neke netočnosti i nepreciznosti koje se provlače i u stručnoj literaturi i u sredstvima javnoga priopćavanja. Otvorio je, dakle, nove teme, dosad slabo obrađene u hrvatskoj historiografiji Istre, a time je pružio i drugačije poglede na međuratnu prošlost najzapadnijeg adijela Hrvatske. Predsjednik Katedre Čakavskoga sabora Istre Pazin, Josip Šiklič, najavio je u sklopu svoje zaključne riječi objavljivanje izloženih referata u zasebnom zborniku radova čim za to dospiju potrebna sredstva.

Elvis Orbanić